**UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA**

Cu titlu de manuscris
C.Z.U.: 821.133.1.09(043.2)

**GHEORGHIȚĂ ANA**

# CROMATICA ROMANULUI REALIST FRANCEZ DIN SECOLUL AL XIX-LEA

**Specialitatea: 622.02 – LITERATURA UNIVERSALĂ ȘI COMPARATĂ**

**REZUMATUL**
**tezei de doctor în filologie**

**CHIȘINĂU, 2024**

Teza a fost elaborată în cadrul Departamentului
„Literatură Universală și Comparată și Filologie Rusă”
Universitatea de Stat din Moldova

**Conducător științific:**
Sergiu PAVLICENCO, doctor habilitat, profesor universitar

**Referenți oficiali:**
1. Jozefina CUȘNIR, doctor habilitat în filologie, cercetător științific superior (A. Ș. M.)
2. Carolina DODU-SAVCA, doctor în filologie, conferențiar universitar (ULIM)

**Componența Consiliului Științific Specializat:**
1. Mihai CIMPOI, academician, profesor universitar, doctor habilitat în filologie (A. Ș. M.) – **președinte al C. Ș. S.**
2. Cristina GROSSU-CHIRIAC, doctor în filologie, conferențiar universitar (USM) – **secretar al C. Ș. S.**
3. Elena PRUS, doctor habilitat în filologie, profesor universitar (ULIM)
4. Tatiana CIOCOI, doctor habilitat în filologie, conferențiar universitar (USM)
5. Emilia TARABURCA, doctor în filologie, conferențiar universitar (USM)

Susținerea va avea loc la **4 iunie** 2024, ora 14:00, în ședința Consiliului Științific Specializat din cadrul Universității de Stat din Moldova (str. M. Kogălniceanu, 65, bloc III, aud. 434, Chișinău, MD-2009).

Teza de doctor și rezumatul pot fi consultate la Biblioteca Științifică a USM (str. Al. Mateevici, 60, Chișinău, MD-2009) și pe pagina web a ANACEC (www.anacec.md).

Rezumatul a fost expediat la **3 mai** 2024.

| | |
|---|---|
| **Secretar științific al Consiliului Științific Specializat:** | **Cristina GROSSU-CHIRIAC,** dr., conf. univ. |
| **Conducător științific:** | **Sergiu PAVLICENCO**, dr. hab., prof. univ. |
| **Autor:** | **Ana GHEORGHIȚĂ** |

© Gheorghiță Ana, 2024

**CUPRINS**

REPERELE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII ……4
CONȚINUTUL TEZEI …….7
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI ……..24
BIBLIOGRAFIE ……..27
LISTA PUBLICAȚIILOR AUTORULUI LA TEMA TEZEI ……29
ADNOTARE ……....32
АННОТАЦИЯ …….33
ANNOTATION ……....34

## REPERELE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII

**Actualitatea temei:** privită prin prisma noilor realități axiologice, tema lucrării de față se prezintă ca fiind una de actualitate clară. În viziunea noastră aceasta are la bază necesitatea de a aborda, din perspectiva utilizării elementelor cromatice, un compartiment definitoriu al literaturii franceze din secolul al XIX-lea – romanele realiste.

Fiecare culoare posedă propriul său cadru asociativ-simbolic, acesta manifestându-se atât în partea luminoasă, cât și în cea întunecată a lucrurilor. De-a lungul existenţei umane, dar mai ales în epocile marcate de explozii ale spiritului creator, fiecare dintre culori s-a acoperit de multiple semnificaţii. În timp, acestea fie s-au reconfirmat şi consolidat, fie au evoluat, de multe ori spre sensuri surprinzătoare şi total neaşteptate, însă obligatoriu în strictă conformitate cu evoluţia moravurilor, a tehnologiilor și a evenimentelor istorice, astfel obţinând conotaţii noi. Pornind de la obiectul studiului nostru (romanele realiste franceze din secolul al XIX-lea), ne-am propus să elucidăm, în măsura competențelor noastre, reperele clasice pe care, cu siguranță, se sprijină actualele abordări ale elementelor cromatice prin prisma aspectelor asociativ-simbolice.

**Descrierea situației în domeniul cercetării:** tema cromaticii este abordată, de majoritatea cercetătorilor, din perspectivă teoretică, punându-se accent, în mare parte, pe aspectele istorice, sociale, culturale etc. O atare abordare se regăsește, sub formă argumentată și dezvoltată, în lucrările a numeroși cercetători din diferite spații și timpuri, precum J. W. Goethe [3]; M. Pastoureau [18], [19], [6], [7]; M. Brusatin [14]; H. Fischer [16] etc. Una dintre puținele lucrări care și-au propus să studieze cromatica anume în context literar este *Penser la couleur en littérature. Explorations romanesques des Lumières au réalisme* [20], scrisă de cercetătoarea franceză Élodie Ripoll.

Trecerea în revistă a bibliografiei din ultimii ani ne face să constatăm o creștere semnificativă a interesului pentru tematica dată în cazul diverselor grupuri de experți, cercetători, oameni de artă. Fenomenul în cauză se explică, în opinia noastră, prin apariția unor noi tehnici și tehnologii performante de cercetare a modalităților de decodificare/înțelegere a culorilor, de relaționare a creatorului și beneficiarului de frumos cu potențialul expresiv și intelectual al culorilor ca procedeu eficient de transmitere a mesajelor promovate de autorii operelor de artă.

**Scopul lucrării:** abordarea multiaspectuală a elementelor cromatice conținute în câteva romane realiste franceze din secolul al XIX-lea prin prisma impactului acestora asupra funcțiilor expresive ale culorilor și a interpretării textelor literare.

**Obiectivele de cercetare:** studiul principalelor teorii privind funcția expresivă a culorilor în textul literar; analiza strategiilor și procedeelor de utilizare a elementului cromatic în operele literare; analiza impactului socio-biografic asupra opțiunilor cromatice ale autorilor; cercetarea

particularităților de utilizare a cromaticii în funcție de stilistica autorilor; determinarea componentei subiective și a celei obiective a semanticii cromatice în romanele analizate; demonstrarea expresivității artistice a cromaticii prin prisma caracterizării personajelor, anturajului material, naturii; cercetarea aspectelor cantitative, calitative și comparate de utilizare a elementelor cromatice în romanele analizate; formarea şi formularea opiniei personale asupra prezenţei și rolului cromaticii în romanele realiste franceze.

**Ipoteza de cercetare** pornește de la faptul că, în pofida particularităților biografice și de creație, a deosebirilor de stil, predilecții tematice, metode de documentare și abordare a materialului literar, scriitorii realiști francezi din secolul al XIX-lea au apelat, în măsură mai mare sau mai mică, la inepuizabila resursă de expresivitate încorporată în elementele cromatice. Cu toate că, la prima vedere, romanele realiste din corpusul analizat sunt aproape imposibil de clasificat și de sistematizat din punctul de vedere al modalităților de utilizare a elementelor cromatice, am presupus, totuși, că trebuie să existe anumite legități și principii, de care se conduc, practic, toți autorii vizați, fapt ce a fost confirmat ulterior.

**Suportul metodologic și teoretico-științific al tezei** a antrenat următoarele **metode de cercetare**: documentarea științifică, sinteza, generalizarea, analiza calitativ-comparată, analiza cantitativ-comparată, interpretarea simbolurilor cromatice în funcție de autor și operă, structurarea exemplelor după criterii semantice, analiza mediului socio-biografic cu impact asupra creației scriitorilor.

**Semnificația teoretică a tezei:** prezentarea interdependenței dintre culoare și mesajul operei literare, dintre aspectele filosofice și cele istorice abordate, pe de o parte, și caracteristicile spațio-temporale ale creației, pe de altă parte; abordarea punctuală a aspectelor ce țin de culoare în raport cu personajul literar din romanele cercetate, stabilirea unor corelații interdisciplinare (literatură și arte plastice) la un nivel cromatic unic cu scopul de a elabora noi algoritme pentru atingerea obiectivelor propuse.

**Valoarea aplicativă:** elaborarea unei metodologii clare de analiză a textului literar în baza elementelor cromatice, care reprezintă niște structuri informaționale extinse, cu substrat asociativ-simbolic bogat. Astfel cromatica devine un element cu semnificație importantă în structura semantică a textului. Ca urmare, studierea relației dintre personajele literare, linia de subiect și spectrul cromatic utilizat de autori ar contribui considerabil la descifrarea mesajelor ascunse ale acestora, ceea ce, în mod firesc, ar spori impactul produsului artistic asupra personalității omului modern.

**Noutatea și originalitatea științifică:** în mod asumat am ales un teren mai puţin favorabil pentru manifestarea tendinţelor cromatice în literatură – proza realistă. Exploatarea potențialului expresiv și asociativ-simbolic al culorilor ar părea să fie, mai degrabă, apanajul și privilegiul altor

curente şi mişcări literare, cum ar fi, de exemplu, romantismul, care abundă în descrieri de peisaje și trăiri sufleteşti intense. Însă, la o analiză aprofundată, constatăm că pentru scriitorii realiști francezi elementele cromatice sunt parte componentă a stilisticii și conținutului narativ, contribuind la intensificarea mesajelor adresate cititorului.

**Implementarea rezultatelor științifice:** rezultatele cercetării constituie un suport practic pentru implementare în sfera didactică și cognitiv-educațională, un element important pentru dezvoltarea personală a celor interesați de componenta creativă a civilizației umane.

**Structura tezei.** Teza este constituită din adnotare în limbile română, rusă și engleză, introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 171 titluri, 5 anexe, 154 pagini text de bază. Rezultatele obținute sunt reflectate în 6 publicații științifice și 13 comunicări prezentate în cadrul conferințelor naționale și internaționale.

**Cuvinte-cheie:** cromatică, element cromatic, potențial asociativ-simbolic, simbol cromatic, roman realist francez, impact psihoemoțional, factori socio-biografici, aspect fizic, caracteristici imateriale, ambianță fizică.

## CONȚINUTUL TEZEI

*Capitolul 1* al lucrării, intitulat **Aspecte definitorii ale noțiunilor de cromatică și simbolism cromatic**, abordează câteva probleme de ordin teoretic, care vin să contribuie la valoarea informativă și cognitivă a lucrării. Între acestea, **cromatica şi definiţiile sale** (1.1.), subcapitol în care elementele cromatice și simbolurile culorilor sunt definite în baza asociațiilor de ordin general, suscitate de acestea în diferite spații culturale și perioade istorice sugestive pentru utilizarea lor.

Astfel, la originea fizică a noțiunii, **cromatica** semnifică un compartiment al opticii, care se ocupă de dispersia, descompunerea/recompunerea luminii și a razelor spectrale, de teoria culorilor, de proprietățile specifice ale razelor colorate (*trad. noastră*) [11, p. 98].

În domeniul artelor plastice, **cromatica** definește:

- arta preparării și utilizării culorilor;
- ansamblul culorilor unei picturi, ale unui mozaic etc., având ca sinonim termenul **colorit** [2, p. 249].

Prin extensie, această semnificație poate fi raportată la orice domeniu artistic, inclusiv la literatură, care s-a dovedit a fi un teren extrem de fertil pentru aplicarea termenului respectiv. Astfel, în raport cu textele artistice, **cromatica** se referă la arta de a utiliza culorile într-o operă literară sau la ansamblul culorilor prezente în aceasta, urmărindu-se scopul de a ilustra lumea interioară a personajelor în raport cu universul material și imaterial din jur. Anume din această perspectivă vom aborda în prezenta teză conceptul de **cromatică**, sensurile încifrate în culori, elementele cromatice conținute în zece romane realiste franceze din secolul al XIX-lea.

**Simbolul** (din latinescul *symbolum* și grecescul *symbolon*: semn convențional) reprezintă o figură de stil prin care o idee abstractă se exprimă cu ajutorul unor nume de obiecte, fenomene fizice sau, în cazul nostru, elemente cromatice. În baza acestei definiții, suntem în drept să afirmăm că simbolul cromatic face parte din arsenalul comunicării extralingvistice, care se produce la nivel estetic, spiritual. „În raport cu alte mijloace de comunicare, cuvântul-simbol constituie o unitate superioară complexă bazată pe reasocierea semnificantului cu semnificatul prin reinterpretarea selectivă a semelor dominante ale realului obiectiv/fictiv întru obținerea semnificațiilor estetice motivate” [33, p. 3].

În literatura de specialitate sunt prezentate mai multe încercări de clasificare a simbolurilor, diversitatea acestora fiind determinată, în special, de criteriile alese de autori. Astfel, cercetătorul francez Henri Morier distingea două tipuri de simboluri: a) simboluri convenționale sau consacrate; b) simboluri contingente sau trăite [17, p. 423]. În romanele analizate în prezenta teză se întâlnesc

simboluri din ambele grupuri, însă majoritatea dintre ele se încadrează în categoria simbolurilor contingente sau trăite, pe care le-am putea numi și contextuale.

**Simbolismul culorilor** presupune studiul impactului diverselor culori, abordate în calitate de simboluri, care creează sisteme capabile să desemneze, să semnifice și să exercite o influență concretă, palpabilă asupra fenomenelor și proceselor istorice, sociale, psihologice, stilistice etc. (*trad. noastră*) [15, p. 18].

În tratatul său *Negru: istoria unei culori*, Michel Pastoureau propune nişte definiţii și caracteristici ale noţiunii de culoare prin prisma universalității sale: „Culoarea este un fapt de societate; (...) societatea este cea care *face* culoarea, cea care-i dă definiţiile şi semnificaţiile, care-i construieşte codurile şi valorile. Problemele culorii sunt întotdeauna probleme sociale" [7, p. 20]. În lucrarea *Albastru. Istoria unei culori,* Pastoureau susţine ideea, conform căreia *culoarea* este un teren, pe care problemele chimice, tehnice, materiale şi profesionale se întrepătrund cu cele sociale, ideologice, emblematice şi simbolice [6, p. 9].

Fiecare culoare poate fi „citită" ca un cuvânt și interpretată ca un semnal, semn sau simbol. „La început era simbolul. Și simbolul, suportând mai multe ipostaze evolutive ca semnal, semn, cuvânt, era și continuă sa fie obiectul celor mai ample investigații științifice (...). La fel de antic ca și conștiința umană, fenomenul simbolic străbate cu perseverență aproape toate sferele activității noastre (filosofia, politica, religia, economia, cultura, literatura, lingvistica etc.)" [33, p. 1].

În același timp, procesul acceptării conștiente a culorilor este însoțit de o caracteristică, a cărei importanță a fost remarcată, în mod repetat, de Johann Wolfgang Goethe în studiul *Teoria culorilor*: „(...) numai luminozitatea, întunecimea și culoarea fac laolaltă ceea ce deosebește, pentru văz, un obiect de altul și părțile obiectului între ele. Astfel, din aceste trei construim lumea vizibilă și facem, totodată, cu putință pictura, care poate da la iveală, într-un tablou, o lume cu mult mai deplin vizibilă decât poate fi cea reală" [3, p. 23-24].

În același subcapitol, axându-ne pe asociațiile de ordin general, încercăm să definim principalele simboluri cromatice în parte, încetățenite în diferite spații culturale și perioade istorice sugestive pentru utilizarea lor.

În același capitol au fost elucidate și **valenţele filosofice şi psihologice ale noţiunii de simbol cromatic**, punându-se accentul pe opiniile unor oameni de știință și de artă, precum J. W. Goethe, S. Tornay, Ch. Riley ș. a. (1.2.).

O lucrare remarcabilă în domeniul interpretării simbolului în teoria artei și filosofia culturii aparține filosofului român Gabriel Liiceanu. Intitulat *Om și simbol,* studiul completează cu viziuni moderne, prin prisma problemelor actuale de interpretare a simbolului în teoria artei și în filosofia culturii, lucrările anterioare ale autorului [5, p. 5].

Ceea ce îi unește pe toți cercetătorii, indiferent de timpurile când au activat, sunt interesul de a face lumină în acest domeniu controversat și acceptarea, fără rezerve, a importanței majore a obiectului lor de studiu – simbolul. Cercetătorul Ion Guțu opinează în acest sens: „*Vechimea* științifică de care se bucură această problemă este demnă de invidiat, întrucât simbolul a fost supus primelor cercetări în îndepărtata antichitate (Democrit, Diogene, Aristotel), dar unde nu va depăși decât stadiul unei categorii gnoseologice generale. Impulsionarea reabordării efective a problemei discutate, adevărata sa istorie începe odată cu perioada filosofiei și esteticii clasice germane (I. Kant, G. W. F. Hegel, F. Schelling), simbolul constituind deja o categorie estetică universală sau o imagine artistică ideală" [33, p. 1].

Astfel, unii cercetători consideră că sistemul încetățenit de idei referitoare la culoare este în totalitate determinat de natura subiectivă, senzuală a percepției, cum ar fi filosoful și scriitorul german Johann Wolfgang Goethe; alții, precum fizicianul englez Isaac Newton, dimpotrivă, văd în noțiunea de simbol cromatic caracterul obiectiv al influenței culorilor asupra sentimentelor; al treilea grup de savanți, în frunte cu cercetătorul englez Charles Riley, îi atribuie noțiunii de simbol cromatic în exclusivitate reprezentări asociative; exponenții celui de-al patrulea grup, reprezentat de savantul francez Serge Tornay, leagă culoarea și simbolul ei doar de caracterul semnificativ afișat al activității subiectului etc.

În opinia specialistei în cromatică Élodie Ripoll, ca orice alte simboluri, cele cromatice reprezintă entități lingvistice și culturale complexe care, încorporate în textul literar, devin baza multiplicității semnificațiilor acestuia, înnobilându-i structura figurativă și informațională (*trad. noastră*) [20, p. 62]. Această caracteristică a simbolurilor cromatice, dat fiind potențialul lor expresiv cvasi inepuizabil, este utilizată în mod activ de către autorii de opere artistice în ideea atingerii unor anumite obiective pragmatice. De asemenea, un număr mare de studii și cercetări a fost dedicat istoriei transformării culorii ca fenomen psihofiziologic în unul culturologic și/sau estetic, Michel Pastoureau fiind reprezentantul de bază al acestei direcții științifice.

În continuare, elementele cromatice sunt analizate prin prisma **impactului lor psihoemoţional şi artistic**, prezentându-se corelația care există între culori și efectul acestora asupra sferei emotive și a psihicului uman (1.3.). Aspectul asociativ-simbolic al cromaticii se bazează pe caracteristicile obiective ale psihicului, pe asemănările dintre obiecte materiale și fenomene, adesea simple sub aspect asociativ: *verdele* semnifică primăvara, renașterea, trezirea la viață, speranța; *albastrul* – cerul, puritatea; *galbenul* – soarele și viața; *roșul* – focul și sângele; *negrul* – întunericul, frica, neclaritatea, moartea ș. a. m. d. O astfel de abordare se bazează pe experiența cotidiană a omului, completată cu viziuni mitologice, religioase și estetice, ca parte a culturii poporului respectiv.

O adeptă a psihanalistului Carl Gustav Jung, Jolande Jacobi, se exprimă foarte elocvent în această privință: „Înzestrarea culorilor cu funcțiile (psihice) corespunzătoare variază de la un grup cultural sau grup de oameni la altul și, uneori, de la persoană la persoană; cu toate acestea, de obicei albastrul, culoarea cerului senin, semnifică meditație; galbenul, culoarea Soarelui – o intuiție fulminantă, care se manifestă asemeni unui fulger, sursele și tendințele a ceea ce se întâmplă; roșul, culoarea sângelui care pulsează, se mișcă încontinuu, a focului neiertător, a neliniștii și exploziei de emoții; în timp ce verdele, culoarea cea mai apropiată de pământ, tangibilă, accesibilă percepției directe a lumii vegetale, corespunde funcției percepției" [4, p. 63].

Așa cum prin sintagma *semnificație cromatică* se au în vedere însușirile calitative ale nuanțelor de culori, care înglobează în sine o valoare artistică deosebită, este, de asemenea, necesar să subliniem că aceste caracteristici (ale elementelor cromatice) comportă și o semnificație informațională bine definită, care nu este întotdeauna conștientizată de om, dar care trebuie neapărat să fie obiectivizată, adică verbalizată, pentru a fi realizată în cromatică.

Conform unei ipoteze înaintate și fundamentate de filosoful englez Charles Riley, care, în prezent, este confirmată nu numai la nivel experimental, dar și teoretic, fiecare nuanță cromatică transmite o anumită tonalitate emoțională [21]. În așa mod, devine posibilă realizarea unei corelații între limbajul artistic și semnificația cromatică a culorii, care, într-adevăr, se dovedește a fi separată de intelect și obiectivizată din exterior în scopul semnalării și cogniției sale. Luând ca bază predilecția unei persoane (în cazul de față, a unui romancier realist francez) pentru o anumită culoare, putem trage anumite concluzii privind caracteristicile sale psihologice, în general, și scopul utilizării elementelor cromatice în textele artistice, în particular.

**Istoricul utilizării potențialului asociativ-simbolic al cromaticii în textele literare** este abordat în subcapitolul 1.4., în care se realizează o trecere în revistă a istoriei interpretării culorilor prin prisma evoluției asociativ-simbolice a cromaticii, ca bază fiind luată în calcul paralela evidentă dintre utilizarea elementelor cromatice în domeniul heraldicii literare și în universul poveștilor populare românești.

Istoria interpretărilor și a evoluțiilor simbolisticii cromatice este îndelungată, complexă și contradictorie. Din vremuri imemoriale, oamenii au acordat o importanță deosebită „citirii" *limbajului culorilor*, fapt ce se reflectă în miturile antice, credințele populare, povești, diverse învățături religioase și mistice. Timp de mai multe milenii, simbolismul cromatic s-a confruntat cu nerecunoașterea caracterului polisemantic și alegoric al culorii în sine, în prezent această problemă fiind depășită grație contribuțiilor fundamentale ale unui număr considerabil de cercetători (Charles Riley, Serge Tornay, Daniel Bergez, Michel Pastoureau, Élodie Ripoll etc.).

În linii mari, încercările de interpretare a semnificației alegorice a culorii își au originea încă în antichitate. Însuși Homer înzestra coloristica îmbrăcămintei utilizate pentru Jocurile Olimpice cu

semnificații simbolice. Platon, distanțându-se deja de vestimentație, adică de material, prezenta culorile ca fiind ceva divin și enigmatic, adică imaterial.

Este de subliniat faptul că primul gen de literatură cu elemente ale simbolisticii cromatice sunt romanele cavalereşti, autorii acestora inventând pentru personajele lor steme şi blazoane pertinente, astfel dând naştere unei heraldici literare.

Cercetătorul Daniel Bergez afirmă în acest sens: „Odată cu afirmarea culorii, tabloul (…) câștigă o abundență de semnificații, deoarece codurile sociale atribuie culorilor, practic întotdeauna, o valoare semantică distinctă. Se cunoaște, de exemplu, că aplicarea lor în operele medievale, fie că ne referim la blazoane, la miniaturi sau la tablouri picturale, se ghidează de reguli strict determinate de o interpretare simbolică a cromaticii" (*trad. noastră*) [12, p. 65].

Vom preciza că în textele literare simbolismul culorilor se prezintă, în fond, ca un element inovativ. Debutul secolului al XVIII-lea este marcat de o utilizare neînsemnată a elementelor cromatice în operele artistice. Ulterior, însă, de la un roman la altul, cromatica își sporește în mod evident prezența, astfel încât, spre începutul secolului al XVIII-lea, odată cu apariția sentimentalismului, preromantismului și romantismului, operele devin din ce în ce mai bogate în culori, cum ar fi, în cazul literaturii franceze, romanele *Paul și Virginie* (1787) de Bernardin de Saint-Pierre sau *Atala* (1801) de François-René de Chateaubriand. Această evoluție cromatică cantitativă va atinge apogeul la mijlocul și în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în romanele scriitorilor realiști francezi.

**Studiul cromaticii în cercetările și literatura de specialitate** este determinat de preocuparea savanților pentru identificarea factorilor-cheie de creștere a impactului creației artistice/literare asupra stării emoțional-cognitive a beneficiarului. Opinia în cauză, argumentată și dezvoltată, se regăsește în lucrările unui număr impunător de cercetători, precum Michel Pastoureau, Élodie Ripoll, Charles Riley etc. (1.5.).

În prezenta teză ne-am propus drept obiective primare studierea și analiza ideilor promovate de câțiva proeminenți teoreticieni și practicieni ai culorii, încercând, ulterior, să realizăm o sinteză a acestora. De multe ori, tezele și ideile înaintate de savanți diferă, ba chiar se și contrapun, însă acest fapt, de altfel firesc, nu diminuează, ci, dimpotrivă, sporește interesul și necesitatea de a ne aprofunda în tematica dată.

În esență, majoritatea teoriilor despre culoare se reduc la interpretarea celebrelor experimente ale lui Newton cu lumina și prisma: culoarea constituie o proprietate a compoziției spectrale a luminii (transmisie, reflexie), care îi provoacă omului senzații vizuale deosebite [13]. Totodată, majoritatea teoreticienilor literari (É. Ripoll, A. Mollard-Desfour etc.) consideră că, în fond, culoarea reprezintă una dintre cele mai importante caracteristici ale operelor de artă. Din câte

se pare, conținutul inerent în culoare este destinat să ofere acel preaplin de informații utile, care provoacă emoții pozitive, exprimând nevoia de frumos.

*Capitolul 2*, intitulat **Factori socio-biografici cu impact asupra opțiunilor cromatice ale romancierilor realiști francezi din secolul al XIX-lea și modalitățile de aplicare a acestora în textul literar**, debutează cu o **privire generală asupra aspectelor sociale ale epocii prin prisma dezvoltării literaturii și artelor plastice, conform conceptului *ut pictura poesis*** (2.1.), subcapitol în care este urmărită strânsa corelație dintre pictură/artiștii plastici și literatură/romancierii din același segment temporal.

În contextul istoric al secolului al XIX-lea, care a generat o epocă marcată de evenimente crunte, violente, învolburate, literatura franceză se prezintă în strânsă legătură cu sfera politicului, făcând, de fapt, jocul acestuia, astfel reflectând fidel și transmițând insistent publicului sentimentele generalizate de frică, incertitudine, frustrare, – toate legate de incapacitatea guvernanților de a stopa mersul revoluționar, distructiv al lucrurilor. Evident, această gamă de trăiri violente, înspăimântătoare își are propria paletă de culori, alcătuită, preponderent, din expresii cromatice dure, primare, absolute, lipsite de nuanțe atenuante: roșul e roșul sângelui, griul e griul solului însetat de ploaie, albastrul e albastrul închis, aproape negru, al norilor vestitori de furtună etc.

Și cum nimic nu apare din nimic, pentru a trece la abordarea curentului literar, care constituie obiectul prezentei teze, – realismul, – am considerat necesar să aruncăm o privire de ansamblu asupra curentului literar care l-a precedat și cu care acesta a și coexistat o anumită perioadă (anii 1830-1840) – romantismul.

Coexistența și interdependența dintre romantism și realism este ilustrată în numeroase lucrări teoretice, dintre care un loc de cinste îi revine studiului micromonografic *Tranziția în literatură*. În acest studiu, cercetătorul Sergiu Pavlicenco elucidează problema fenomenelor, epocilor și curentelor literare de tranziție, postulând ideea conform căreia trecerea de la un fenomen/curent literar la altul nu are loc brusc, fiind realizată prin intermediul unei punți de legătură, numită *fenomen/curent de tranziție*. Și în cazul curentelor abordate în prezentul subcapitol, trecerea dintre ele este realizată prin intermediul unui curent literar anticipator și al unuia recuperator. Astfel, expertul în teoria literaturii introduce noțiunea de *prerealism*, constatând că un asemenea concept sau termen pare destul de ciudat, la prima vedere, însă are dreptul la existență, din perspectiva succesiunii curentelor literare. Conceptul face referire la realismul din prima jumătate a secolului al XIX-lea, ca reacție de tip avangardist în raport cu romantismul, ceea ce semnifică elementele și tendințele realiste sau prerealiste din cadrul mișcării literare romantice. Totodată, se constată și existența unui concept apropiat după sens de cel de prerealism: *realismul romantic*, acesta constituind o etapă de debut în evoluția realismului din secolul al XIX-lea și se

manifestă în creația din prima jumătate a secolului a unor scriitori realiști francezi, precum: Stendhal, H. de Balzac, P. Mérimée, G. Flaubert etc. [8, p. 59].

După o perioadă de existență latentă, puțin vizibilă și confuză, la mijlocul secolului al XIX-lea, în Franța, termenul *realism* a răbufnit în mediul social printr-o lansare fulminantă, odată cu scandalul provocat de expunerea publică, în 1849, a pânzei lui Gustave Courbet (1819-1877) *O înmormântare la Ornans*, aceasta fiind criticată vehement pentru prezentarea aspectelor dure ale vieții, dar și din cauza culorilor prea sumbre, apăsătoare folosite de pictor. Astfel, Emilia Taraburca menționează faptul că, în raport cu mișcarea artistică omonimă, termenul *realism* a început să se cristalizeze în cadrul dezbaterilor provocate de pictura respectivă [apud 10, p. 10].

Ulterior, atestăm o interacțiune și un transfer reciproc al elementelor realiste prezente în diverse genuri artistice. Ca urmare, constatăm o apariție practic concomitentă a mișcării realiste în literatură și în artele plastice, oamenii de creație din ambele domenii influențându-se reciproc, ca rezultat al acestei interrelaționări având de câștigat ambele părți. „Relațiile dintre literatură și pictură sunt atât de numeroase și avantajoase pentru fiecare dintre aceste două arte, încât pare aproape că imposibil (…) de a le concepe în mod separat. Această idee a fost acceptată de comun acord de către teoreticienii clasici, astfel încât au afirmat că pictura este o *poezie tacită*, în timp ce poezia este o *pictură vorbitoare*" (*trad. noastră*) [12, p. 6]. Conștient de caracterul discutabil al formulei *ut pictura poesis*, cercetătorul Daniel Bergez o explică și o justifică în felul următor: „Bineînțeles, prin această tensiune dialectică între vorbire și tăcere, vizibil și lizibil, fiecare artă reprezintă pentru cealaltă un profund stimulent creator" (*trad. noastră*) [ibidem, p. 6]. Din conceptul *ut pictura poesis* derivă ideea *corespondenței artelor* care începe să cucerească teren după epoca renascentistă, luând amploare în secolul al XIX-lea, la care ne referim expres în prezenta lucrare.

Astfel, epoca realismului francez, în pofida caracterului său deosebit de controversat, reprezintă o perioadă extrem de fertilă și propice pentru dezvoltarea literaturii și a artelor plastice, aflate într-un dialog continuu și benefic pentru ambii interlocutori.

De asemenea, în același capitol, este analizat **impactul biografiei romancierilor realiști francezi asupra elementelor cromatice utilizate în operele lor literare** (2.2.). Pentru interpretarea precisă și profundă a cromaticii utilizate în operele supuse prezentului studiu este esențială analiza minuțioasă a principalelor repere biografice din viața și creația autorilor, deoarece acestea nu au putut să nu influențeze predilecțiile coloristice ale scriitorilor și, implicit, modalitățile de materializare a acestora în textele artistice.

De exemplu, faptul că în romanul *Femeia de treizeci de ani* sub aspect cantitativ predomină albul (42 ex.) nu este o întâmplare. La momentul scrierii acestei opere, Balzac era plin de speranțe și satisfacție creativă, după ce, ani la rând, a rătăcit pe făgașuri literare străine spiritului său.

Culoarea albă dintotdeauna a simbolizat încrederea în viitor și în forțele proprii, speranța în succes, Balzac-scriitorul fiind un exemplu viu în acest sens. Romancierul folosește culoarea albă în contrast cu alte culori, astfel sporind încărcătura emoțională a textului: „Ochii de foc (…) se conturau ca două ovale albe între două linii negre" [24, p. 11]; „Soarele de la tropice îi înfrumusețase fața albă cu o culoare neagră, de o nuanță minunată (…)" [ibidem, p. 118]. Vom remarca faptul că, deloc întâmplător, Balzac i-a dedicat romanul *Femeia de treizeci de ani* prietenului său, pictorul Louis Boulanger, un pasionat al subiectelor zilei și un colorist consacrat. Cu siguranță, Balzac s-a referit anume la Boulanger atunci când afirma în romanul său: „Pictorii pot zugrăvi, cu ajutorul culorilor, asemenea portrete, (…) există în nuanțele culorii obrazului (…) fenomene de neexplicat (…)" [ibidem, p. 131].

*Istoria măririi și decăderii lui César Birotteau* este una dintre lucrările în care impactul biografic al autorului se face simțit cu deosebită intensitate. Încă din tinerețe Balzac a încercat, în repetate rânduri, să se implice în afaceri, însă de fiecare dată aceste tentative se soldau cu dezastre financiare. Evident, autorul apelează la încărcătura asociativ-simbolică a elementelor cromatice tocmai pentru a amplifica mesajul său către cei din înalta societate pariziană, încercând astfel să-i readucă pe făgașul unei vieți cumpătate, în care să-și găsească loc și alte preocupări decât cele pecuniare.

Un alt exemplu sugestiv de influență a factorilor biografici asupra predilecțiilor cromatice ale scriitorilor este romanul *Doamna Bovary* de Gustave Flaubert, în care culoarea predominantă este albul. Și e firesc să fie așa, dacă luăm în cont biografia autorului. S-a născut și a crescut în cadrul melancolic al spitalului Hôtel-Dieu din Rouen, unde tatăl său, un chirurg cu reputație excelentă, deținea funcția de medic-șef. Astfel, încă din copilărie, Flaubert a fost alături de suferințele umane, de impactul implacabil al morții, de albul steril al saloanelor de spital și al uniformelor purtate de personalul medical.

În romanul *Roșu și Negru* s-au developat toate aspirațiile personale ale lui Stendhal, multe dintre acestea balansând între realism și romantism. Sub aspectul simbolismului cromatic, romanul *Roșu și Negru* este un exemplu de împletire reușită a culorilor atât în sensul redării expresive a chipurilor fizice, cât și în cel al conturării lumii interioare și a caracterelor complexe ale personajelor. O bună parte din viață Stendhal și-a petrecut-o în garnizoană, fiind ofițer activ în armata franceză. Regulile vieții de cazarmă îi erau cunoscute și familiare. Iată de ce aspirațiile lui Sorel spre cariera militară îi trezesc cititorului anumite asociații cu biografia lui Stendhal. Elementele cromatice utilizate în raport cu vestimentația și interioarele sunt în corespundere cu moda vremii și rangul social al personajelor, lăsând cititorului impresia de cunoaștere profundă, de către autor, a subiectului abordat: „Acolo își lepădă oftând frumoasa uniformă albastră, sabia, epoleții, ca să îmbrace ponositul veșmânt negru" [32, p. 93].

Analiza elementelor cromatice, efectuată prin prisma impactului anumitor aspecte din biografiile autorilor asupra operelor literare incluse în prezentul studiu, ne permite să afirmăm că problemele existențiale, trăirile personale, relaționarea cu mediul socio-uman au o importanță marcantă și sugestivă pentru creația artistică, în general, și pentru modalitatea de transmitere a ideii principale a unei opere literare către cititor, în special.

Subcapitolul 2.3., intitulat **Strategii și procedee de utilizare a cromaticii în romanele realiste franceze din secolul al XIX-lea** prezintă, în baza exemplelor din operele supuse analizei, trei grupuri principale de **strategii** în utilizarea culorilor:

**Primul grup de strategii** are ca scop crearea unei imagini vizuale (vizualizarea evenimentelor descrise într-un text artistic) și este cel mai frecvent utilizat în romanele analizate în lucrarea noastră. Ca element director al acestei strategii poate fi considerată transmiterea, către cititor, a informațiilor cromatice descriptive, iar rolul de element subordonat îi revine activării, în conștiința cititorului, a unui anumit stereotip asociativ, destinat comparării evenimentelor descrise în operă cu propria experiență de viață.

**Al doilea grup de strategii** – strategiile de utilizare a elementelor cromatice pentru transmiterea informațiilor pe plan asociativ – este înrudit cu primul, deoarece se constituie, de asemenea, pe crearea unei imagini vizuale, atâta doar că elementul său principal reprezintă transmiterea informațiilor caracterizatoare, având la bază numeroasele asociații provocate de anumite culori.

**Al treilea grup de strategii** – strategiile de utilizare a elementelor cromatice pentru transmiterea ideii principale a unei opere – este implementat într-un text literar prin intermediul „transferului semnificațiilor asociativ-simbolice ale fenomenelor cromatice" (*trad. noastră*) [22, p. 108] pe canavaua semantică a întregii opere. Anume aceste strategii sunt cele care permit fenomenelor cromatice să se manifeste în deplină măsură în calitate de structuri semantice sugestive.

Elementele cromatice care îndeplinesc funcția de exprimare a intenției autorului în raport cu întreaga operă sunt încorporate în mod diferit în spațiile figurativ și informațional al textului literar. În baza materialului analizat, putem concluziona că integrarea ideii dominante a autorului în canavaua semantică a textului prin utilizarea potențialului asociativ-simbolic al culorilor poate fi realizată cu ajutorul diverselor **procedee**: a) o singură culoare poate exprima ideea principală a unei opere literare (culoarea neagră în *Armance* de Stendhal); b) o semnificație simbolică se poate corela cu o singură culoare (cu o secțiune a spectrului de culori), dar poate fi exprimată prin diferite unități lexicale (Gustave Flaubert, *Educația sentimentală*); c) ideea principală a operei literare poate fi exprimată prin opoziția a două culori (Stendhal, *Roșu și Negru*); d) semnificația simbolică poate fi

exprimată prin opoziția unor game întregi de culori (triada alb – negru – roșu prezentă în majoritatea romanelor analizate).

Sintetizând datele obținute în urma elaborării Capitolului 2, am constatat următoarele:

- în urma realizării unei retrospective comparativ-analitice concluzia firească ce s-a impus se rezumă la faptul că toți scriitorii prezenți cu operele lor în studiul de față au cunoscut pe parcursul creației, de regulă la începuturile acesteia, o fază romantică bine conturată. Chiar dacă, ulterior, s-au manifestat plenar în cadrul realismului, pasiunea timpurie pentru valorile artistice ale romantismului și-a lăsat amprenta pe utilizarea diverselor procedee artistice, cu preponderență a elementelor cromatice cu potențial asociativ-simbolic pronunțat;

- după analiza publicațiilor referitoare la căile de afirmare a realismului în artele plastice și în literatura din Franța secolului al XIX-lea, am ajuns la concluzia că epoca realismului francez, în pofida caracterului său controversat, reprezintă o perioadă extrem de fertilă și propice pentru dezvoltarea literaturii și a artelor plastice, aflate într-un dialog continuu și benefic pentru ambii interlocutori. Epoca realismului francez este o deschizătoare de căi inedite și inovatoare pentru următoarele ere artistice nu doar prin genul de tematică abordată, prin sursele de inspirație și prin mesajul adresat cititorului, ci și prin utilizarea unor tehnici de lucru de tip nou, oferite de arsenalul creației încadrate în curentul realist;

- în urma analizei punctuale a vieții autorilor, am constatat că mediul fizic și spiritual în care au văzut lumina zilei și au crescut, formându-se ca personalități, a avut un impact puternic, chiar decisiv, asupra gândirii lor filosofice, asupra principiilor literare abordate, asupra operei, în ansamblu, – ca subiecte, concept artistic, stil, manieră de scriere și, firește, ca utilizare a cromaticii;

- în limitele celor trei grupuri de strategii identificate se realizează potențialul asociativ-simbolic al cromaticii. Strategiile la care ne referim pot fi considerate complexe, deoarece, pe lângă informațiile despre culoarea obiectului descris, acestea conțin și informații despre un anumit stereotip asociativ asupra situației, care reflectă aspectele structurii semantice a textului, importante pentru intenția autorului;

- analiza efectuată ne-a permis să conchidem că rolul culorilor în implementarea strategiei de transmitere a ideii principale a unei opere literare și utilizarea activă a elementelor cromatice în grupul de strategii ce presupune transmiterea informațiilor pe plan asociativ corespunde, de cele mai dese ori, exigențelor unor genuri psihologice de proză artistică, acestea servind drept instrumente de redare a motivației psihoemoționale a evenimentelor integrate în linia de subiect. În context, se poate afirma că elementele cromatice care îndeplinesc funcția de exprimare a intenției autorului atribuite întregii opere sunt încorporate în mod diferit în spațiile figurativ și informațional ale textului literar;

- analiza utilizării de către autori a procedeelor de transmitere a ideii principale a unei opere literare prin intermediul elementelor cromatice ne-a permis să constatăm următoarea legitate: semnificațiile asociativ-simbolice ale culorilor, relevante pentru operă în ansamblu, sunt exprimate prin culorile pure, și nu prin nuanțele acestora. Nuanțele cromatice sunt utilizate de autori pentru a transmite informații adiționale, care sunt necesare, în mod nemijlocit, pentru înțelegerea contextelor particulare;

- valoarea asociativ-simbolică a culorilor este importantă atât în viața cotidiană, cât și în domeniul creației, inclusiv în literatură, ceea ce se datorează încărcăturii expresive și psihoemoționale suplimentare pe care o comportă.

*Capitolul 3,* **Domenii prioritare de valorificare a potențialului asociativ-simbolic al cromaticii în romanul realist francez din secolul al XIX-lea**, are drept obiect al cercetării și al comentariului analiza modului de **amplificare a expresivității artistice în descrierea personajelor prin intermediul cadrului asociativ-simbolic al culorii** (3.1.). Acest obiectiv este urmărit sub două aspecte: **elemente cromatice în prezentarea aspectului fizic al personajelor** (3.1.1.); p**rezentarea caracteristicilor imateriale (intelectuale și afective) ale personajelor prin intermediul elementelor cromatice** (3.1.2.).

În contextul literaturii realiste franceze din perioada analizată atestăm o pleiadă de tipaje umane inedite care, spre deosebire de eroii romantici, veșnic suferinzi și mereu în căutarea unui ideal imposibil de atins, oferă cititorului o vastă paletă a valorilor și antivalorilor morale, iar uneori chiar și a ambelor sub masca aceluiași personaj controversat. Realismul aduce în prim-plan un alt tip de personaje. Cercetătoarea Elena Prus le caracterizează în mod tranșant: „Este evident că dacă le vom dispune într-o ordine cronologică (...), cum ar fi Julien Sorel, Eugène de Rastignac, Fabrice del Dongo, Lucien de Rubempré, Vautrin, Emma Bovary, Frédéric Moreau, Bouvard şi Pécuchet, Lazare Chanteau, Folantin, Jean Floressas des Esentes, Georges Duroy, Hamlet de Laforgue, nu vom avea impresia unei serii ascendente. Remarcăm că în această serie doar unul dintre personaje este femeie – Emma Bovary. Personajele cele mai prestigioase (de la începutul acestui clasament) sunt tinerii care susţin proba vieţii şi a societăţii prin căutarea fericirii, nobleţea şi, uneori, sacrificiul lor. Eroismul lor se manifestă între provocarea adresată societăţii şi acceptarea constrângerilor sociale” [9, p. 58].

În sensul aspectului fizic, personajele nominalizate răspund, în mare parte, viziunilor personale ale autorilor și chiar felului cum arată ei înșiși. Este cazul lui **Georges Duroy** din romanul *Bel-Ami*: „Înalt, bine făcut, blond, de un blond castaniu ușor roșcat, cu mustața în furculiță, cu ochi albaștri, limpezi (...)” [29, pag. 4]. În portretul cromatic al lui Duroy sunt utilizate galbenul și albastrul, culori ce contribuie la evidențierea alurii sale de seducător (să nu uităm că secretul evoluției fulminante pe scara socială a acestui arivist rezidă tocmai în calitatea sa de seducător

neîntrecut). Este un personaj luat din realitatea timpului. Pentru a elabora portretul lui Duroy, Maupassant a apelat la câteva surse de inspirație: omul burghez sau parvenitul din secolul al XIX-lea, eroii creațiilor sale anterioare și, în fine, el însuși, recunoscut în lumea mondenă a Parisului drept unul dintre cei mai mari seducători, de altfel, și el cu păr ondulat, deschis la culoare, cu ochi albaștri și mustață cochet răsucită.

În pleiada ariviștilor realiști francezi chipul lui **Julien Sorel** din *Roșu și Negru* este unul emblematic tocmai grație forței sale de convingere, rezultată din complexitatea caracterului, gândirii și acțiunilor controversate, care suscită, până în prezent, polemici. Elementele cromatice utilizate de Stendhal în descrierea personajului denotă clar caracterul ezitant între extreme al acestuia, precum și originile sale sociale umile. Prin simpla contrapunere a cuplului de culori alb-roșu autorul reușește să sugereze univoc instabilitatea structurii psihoemoționale a personajului, capabil să reacționeze impulsiv și violent la orice excitant din exterior: „Ochii mari, negri arătau chibzuință și înflăcărare (...) Părul castaniu-închis, crescut foarte jos, îi dădea un aer răutăcios (…)" [32, p. 19]; „Obrajii i se făceau când albi ca varul, când roșii ca focul (...)" [ibidem, p. 70].

Situația complexă în care își duce traiul **Emma Bovary** este redată de către autor prin diverse modalități, utilizarea pe larg a elementelor cromatice fiind una dintre cele mai eficace. Ambiguitatea caracterului, contradicția permanentă dintre iluzii și realitate o conduc spre instabilitatea emoțională, fluctuația stărilor de spirit, oscilațiile între extreme. În acest context, cercetătoarea Tatiana Ciocoi menționează: „Dintre toate tipurile de călători imobili, soarta cea mai nedreaptă i-a revenit Emmei Bovary, mare cititoare de romane, după cum se știe, care a murit o dată otrăvită cu arsenic, de mâna lui Flaubert, și de o mie de ori de pe urma proastelor interpretări ale criticilor literari. Cum lectura romanelor o făcea pe Emma să se teleporteze din modesta ei locuință de țară direct în splendoarea Parisului și să trăiască, prin identificare, viața aventuroasă a unor oameni eliberați de constrângerile moralei burgheze, experiența ei de călătoare cu imaginația a pecetluit destinul tuturor mitomanilor și al nemulțumiților de sine, numiți, impropriu, tipi bovarici, care, urmând logica argumentației critice în jurul acestei *epopei a mediocrității*, ar merita, desigur, cu toții să se sinucidă" [1, p. 116].

Sugerează acest sfâșietor conflict interior, alimentat de nestatornicie și nedeterminare, culoarea ochilor Emmei, asupra căreia autorul nu se poate decide: „Ochii, deși căprui, păreau negri din cauza genelor (...)" [26, p. 20]; „Ochii ei, negri la umbră și de un albastru-închis la lumina soarelui, aveau parcă straturi de culori așezate într-o anumită ordine, întunecate la fund și din ce în ce mai limpezi spre alb" [ibidem, p. 36]; „Ochii ei negri păreau și mai negri" [ibidem, p. 51].

Aspectul fizic al eroilor din romanele analizate este abordat, în general, prin trei elemente: ochi, păr și piele. Mai sus ne-am referit la câteva exemple ce vizează semnificația ochilor. Nu mai puțin importantă este, însă, și abordarea de către autori a elementelor cromatice legate de culoarea

părului. În acest sens, remarcăm preocuparea lui Honoré de Balzac în romanul *Béatrix* pentru contrastul blond-brunet și semnificațiile acestuia care, în esență, se rezumă la contrastul dintre alb și negru: „Béatrix e una dintre acele blonde, alături de care blonda Eva ar părea o negresă" [23, p. 83]; „Blondele au față de noi, brunele, avantajul unei diversități de mare preț; există o sută de feluri de a fi blondă și numai unul de a fi brunetă" [ibidem, p. 84].

În altă ordine de idei, din exemplele depistate observăm că, atunci când decid să abordeze sfera afectivă a personajelor, predilecția autorilor vizează, de cele mai multe ori, trăirile negative, acestea fiind redate, de regulă, prin culoarea neagră, simbolul tradițional al suferinței, nenorocirii, spiritelor malefice sau al unei ambianțe nefaste: „(...) adesea neagra mizantropie a lui Octave se vedea învinsă" [31, p. 95]; „(...) doamna de Malivert nu putu adormi, bântuită de negre presimțiri" [ibidem, p. 17]; „Garcia Chiorul (...) era negru la piele, dar și mai negru la suflet (...)" [30, p. 276]; „(...) dar poate că ceea ce a văzut Julien la seminar e prea negru pentru coloritul moderat pe care m-am străduit să-l păstrez (...)" [32, p. 166]; „Charles își aminti că (...) totul s-a sfârșit, că acuși aveau să o pună în groapă și îl apucă o furie neagră, sălbatică, turbată" [26, p. 319].

Procedeul contrastului vine să aducă și aici un plus de expresivitate, amplificând trăirile personajelor. Cuplul coloristic preferat de autori este alb-negru, însă în texte se întâlnesc și combinații dintre negru și alb, pe de o parte, și alte culori, pe de altă parte: „Umbre negre ale disperării goneau peste zările înroșite" [28, p. 199]; „(...) orbii (…) citesc ca într-o carte neagră în care literele sunt albe (...)" [23, p. 27]; „El roși până în albul ochilor" [32, p. 320]; „(...) el o scotea la capăt de obicei destul de bine, spunând negru la ce era alb și alb la ce era negru" [ibidem, p. 362].

Deși în romanele analizate exemplele de definire a stărilor și trăirilor emoționale prin intermediul elementelor cromatice sunt rare, totuși le atestăm atunci când autorii nu pot evita, în virtutea subiectului, referințele la lumea interioară a personajelor, la felul lor de a fi: „Prin firea ei deosebită și mai ales prin farmecul ochilor ei de un albastru închis, își atrase prietenia tuturor femeilor distinse (...)" [31, p. 43]; „Tinerii (…) în loc să vadă oamenii și lucrurile prin ochelari, ei le colorează cu reflexele înflăcărării lor (…)" [25, p. 334]; „Femeile reci, plăpânde, crude și subțiri (…) au sufletul tot atât de șters ca și culoarea ochilor lor deschiși, cenușii sau verzi" [23, p. 181].

Un exemplu impresionant de utilizare măiestrită a elementelor cromatice pentru elucidarea stărilor emoționale ale personajelor atestăm în romanul *Istoria măririi și decăderii lui César Birotteau* de Balzac. Fiecărei culori utilizate în fragmentul de mai jos îi corespunde un simbol general acceptat și sugestiv la maximum pentru perceperea mesajului profund, încifrat în acesta: „De la politețea mieroasă creditorii trecură la roșul nerăbdării, la pâlpâirile sumbre ale vizitelor nepotrivite, la stridențele dezamăgirii, la răceala albastră a pisălogelii și la neagra insolență a dării în judecată" [25, p. 257].

Subcapitolul 3.2. își propune drept obiectiv **interpretarea semanticii cromatice în redarea anturajului material al personajelor**, realizarea acestuia fiind divizată în analiza **cromaticii utilizate în prezentarea vestimentației personajelor prin prisma contextului socio-identitar** (3.2.1.) și a **cromaticii utilizate în prezentarea ambianței fizice a personajelor** (3.2.2.).

În operele analizate exemplele de utilizare a elementelor cromatice prin prisma vestimentației personajelor sunt deosebit de numeroase. Este un lucru firesc, dacă ținem cont de faptul că vestimentația face parte din arsenalul material al lumii, iar oamenii de creație realiști își axează operele tocmai pe elucidarea exhaustivă a aspectelor materiale ale vieții.

Convingătoare este abordarea acestui aspect în referința pe care o atestăm la Elena Prus: „Îmbrăcămintea este un cod complex: forma, culoarea, dimensiunile, ornamentele coafurii, pălăriei sau rochiei sunt semne ale modei. (...) Culorile în vogă, cele ale pânzelor impresioniste (în special movul), dau femeilor un aer visător şi melancolic. Culorile hainelor au o putere structurantă, fie că fiecare personaj este orchestrat pe parcursul tuturor apariţiilor de o culoare, nuanţele căreia profilează ascensiunea/degradarea socială sau evoluţia psihologică, fie că aceeaşi culoare se regăseşte la diferite personaje în momentele principale ale existenţei. Pentru a-şi delimita nuanţele, culorile sunt botezate cu termeni evocatori: *bleu de ciel, marron doré, rose chair, rose thé, réséda, cachou*. Impresionismul lansează moda nuanţelor: „la mode, cette fée absurde et charmante, avait donné la nuance, l'ornement et le modèle" [Daudet, *Fromont jeune et Risler aîné*, p.62]. [apud 9, p. 282].

Un loc important în descrierea aspectelor materiale ale vieții le revine uniformelor purtate de reprezentanții diverselor ocupații și meserii. Cromatica, în acest caz, vine să sublinieze rolul și caracterul muncii prestate de către aceștia: „Albul hainelor purtate de paludieri (…) contrastează puternic cu hainele albastre sau negre ale țăranilor (…)" [23, p. 8]; „Notarul purta ochelari cu hulube de aur, favoriți roșii și cravată albă" [26, p. 93]; „Jocheii treceau ca niște pete roșii, galbene, albe și albastre de-a lungul mulțimii (...)" [27, p. 213].

În același context, constatăm că albul hainelor purtate de paludieri nu este același, ca simbol, cu albul imaculat al dantelelor doamnelor de salon. În primul caz, albul simbolizează munca istovitoare la extracțiile saline, iar în al doilea – nimicnicia unei existențe superficiale, lipsite de substanță. De asemenea, policromia utilizată de Flaubert în descrierea junelui Charles din *Doamna Bovary* nu este echivalentă, ca simbol, cu cea utilizată de același autor în romanul *Educația sentimentală* în descrierea domnului Arnoux. În primul caz, policromia simbolizează posibilitățile materiale limitate ale familiei Bovary, nevoită să-și îmbrace copilul cu ceea ce își puteau permite, pe când în al doilea caz culorile țipătoare erau dictate nu de sărăcie, ci de gusturi neelevate.

Analiza elementelor cromatice legate de vestimentația personajelor din romanele incluse în acest studiu ne conduce spre următoarea concluzie: atenția sporită a autorilor pentru acest domeniu

este dictată, în cea mai mare parte, de exigențele curentului realist. Vestimentația face parte din lumea materială, iar aceasta constituie principalul obiect de abordare artistică de către reprezentanții realismului.

În altă ordine de idei, observăm că în descrierile dedicate Parisului mesajele emoționale se amplifică inclusiv prin elementele cromatice utilizate. Mai mult decât atât, în cazul lui Balzac, de exemplu, remarcăm o modalitate inedită de valorizare a încărcăturii semantice a culorilor, aceasta fiind realizată prin intermediul asocierii cu simbolurile inserate în text. Limpede, străveziu, întunecat, umbrit, pașnic, lumină, umbră, incendiat etc. – aceste epitete sunt, de fapt, simboluri asociate, în perceperea cititorului, cu anumite culori. Descrierile artistice le induc, iar cititorul este chemat să le intuiască prin forța cugetului și a imaginației.

Descriind interioarele bogate, autorii pun accent pe gustul estetic, ceea ce denotă o preocupare nedisimulată pentru arta veritabilă: „(…) afară de asta, n-am aurit nimic, culorile sunt sobre și nu au tonuri țipătoare" [25, p. 233]. Totodată, regăsim în aceste descrieri elementele cromatice tradiționale ale opulenței și ale vieții bazate exclusiv pe interese materiale, acestea fiind, în majoritatea exemplelor, culorile roșie și galbenă/aurie, care nu întotdeauna răspund criteriilor estetice, mai ales atunci când sunt utilizate în exces: „(...) perdele făcute dintr-o veche mătase roșie cu reflexe galbene (...)" [23, p. 15]; „(…) bătrânul valet deschise o ușă dublă, capitonată cu catifea roșie, cu romburi de mătase roșie și cu puncte aurii" [ibidem, p. 235].

În romanele realiste franceze interioarele bogate nu sunt lipsite de opere de artă, tablourile fiind preferate de locatarii acestora, care denotă bun-gust inclusiv prin culorile afișate: „Când intrai la el remarcai două tablouri mari în care primele tonuri așezate ici și colo puneau pe pânza albă pete de cafeniu, de roșu și de albastru" [27, p. 49]; „Roșul, galbenul, verdele și indigoul se ciocneau pe pânză în pete violente (...)" [ibidem, p. 411]. Parte componentă a interioarelor bogate sunt și cărțile, diversitatea acestora fiind subliniată de policromia descrierilor: „(...) cărți rânduite cu grijă pe rafturi de lemn negru. Scoarțele legate ale cărților, de tonuri felurite, roșii, galbene, verzi, viorii și albastre, dădeau viață și voioșie acestei plicticoase înșiruiri" [29, p. 30].

Analizând romanele incluse în prezenta cercetare, am identificat un grup aparte de unități cromatice atribuite clădirilor nerezidențiale și, implicit, decorațiunilor din interioarele acestora. Ne referim la romanul *Salammbô* de Flaubert, autorul excelând în descrierea realităților exotice din viața locuitorilor anticei Cartagine, în special ale celor legate de locațiile, în care se desfășoară ritualurile marcate de o cruzime greu de imaginat, specifică, de altfel, multora dintre credințele din perioada precreștină sau creștină timpurie, când elementele păgâne încă mai persistă. Culorile predominante în aceste descrieri sunt roșul, prezent în absolut toate exemplele ca sinonim al jertfei/sângelui, și negrul, cu rol de mesager al spiritelor malefice. Aceste două culori întregesc, prin simbolistica lor, atmosfera apăsătoare resimțită de către cititor pe toată durata narațiunii: „Își

îndreptă ochii spre palat și văzu porțile roșii ale catului de sus închizându-și crucile negre" [28, p. 18]; „Grădinile păreau pustii, iar poarta roșie cu cruce neagră nu se deschidea niciodată" [ibidem, p. 53].

Exemplele inserate în subcapitolul de față ne conduc spre următoarea concluzie: ambianța fizică a personajelor din romanele analizate are un rol mult mai important decât cel de simplu decor de fundal. De fapt, ambianța fizică este un element-cheie în redarea situațiilor și caracterelor, având scopul să amplifice mesajele autorilor, inclusiv prin utilizarea culorilor

Capitolul 3 se încheie cu detalierea **viziunii autorilor asupra naturii prin prisma semnificației asociativ-simbolice a culorilor** (3.3.). Faptul că descrierii naturii îi este rezervat un subcapitol aparte se datorează prezenței sale masive și în cele mai neașteptate moduri în toate operele supuse studiului. Prin exploatarea iscusită a potențialului asociativ-simbolic încifrat în culorile, nuanțele, tonurile și semitonurile naturii, autorii dezvoltă linia de subiect, formulează explicit mesaje, induc stări afective etc.

Descrierile din natură adeseori se constituie, în cele mai bune tradiții ale artelor plastice (să ne amintim pe conceptul *ut pictura poesis*), în mici peisaje și compoziții picturale: „(…) șiruri lungi de măslini însemnau pe pământ hotare verzi; un abur trandafiriu plutea pe firul văilor; culorile albastre ale munților străjuiau deasupra colinelor" [ibidem, p. 26]; „Se înclinară amândoi ca să admire una dintre acele maiestuoase privelişti pline de zăpadă, de străluciri de gheață, de umbre cenușii care acoperă coastele fantasticilor munți; unul dintre acele tablouri încărcate de contrastele dure dintre flăcările roșii și tonurile negre ce decorează cerurile cu o inimitabilă și fugară poezie; magnifice giulgiuri în care se naște soarele, frumos linţoliu în care el moare" [24, p. 82];

Sintetizând exemplele de utilizare a elementelor cromatice în descrierile naturii, atestate în romanele analizate, am ajuns la concluzia că scopurile în care autorii apelează la fenomenele naturii sunt diverse, însă neapărat în strânsă legătură cu contextul narativ. Culorile din natură, la care apelează autorii, sunt și ele diferite, acestea suscitând în imaginația cititorului lanțul simbolistic asociat cu intenția de creație a scriitorului.

Astfel, cele mai numeroase descrieri ale naturii fac referință la stihiile acesteia, despre care în mitologia antică, dar și în credințele populare, se considera că stau la baza corpurilor și fenomenelor lumii: **focul/soarele** (simboluri: lumină, căldură, pasiuni; culorile sugerate: roșie, galbenă/aurie, oranj); **apa/râul/marea** (simboluri: puritate, timp în scurgere, destin implacabil; culorile sugerate: albă, albastră, argintie, mix de culori); **aerul/cerul** (simboluri: veșnicie, infinit, aspirații spre ideal; culorile sugerate: sinilie, gri, plumburie, azurie); **pământul/plantele** (simboluri: stabilitate, renaștere, aspirații spre material; culorile sugerate: neagră, brună, gri, verde, mix de culori) [3]. Observăm că fiecăreia dintre aceste stihii îi corespund anumite culori care, utilizate în textele artistice, sugerează stări de spirit, încercări ale vieții, realizări și eșecuri etc.

Cu referință la romanul *Doamna Bovary* menționăm că tot natura pare să găsească alinare și compasiune pentru cei care au iubit-o pe Emma, fiecare în felul său, trăind clipe de disperare după moartea acesteia. În descrierile naturii din acest context Flaubert utilizează ceea ce are aceasta mai sugestiv și mai de preț, culorile, fiecare dintre ele purtând în sine simbolul responsabil pentru o idee, un mesaj adresat celor în suferință. Cu ajutorul instrumentelor oferite de natură, în special al elementelor cromatice și cadrului asociativ-simbolic al acestora, Flaubert reușește să redea suferința celor trei personaje îndurerate sincer de moartea Emmei: Charles, cel care a iubit-o în pofida tuturor divergențelor de esență asupra vieții; Rouault, părintele pentru care Emma rămăsese ultima speranță după ce își pierduse năprasnic întreaga familie; Justin, tânărul care nutrea în taină un sentiment de dragoste curată, fără minciună și ipocrizie, față de Emma.

Din parteneriatul firesc scriitor-natură rezultă opere memorabile. Acolo unde cuvintele simple nu fac față intenției și exigenței artistice, scriitorii realiști cheamă în ajutor instrumentele de exprimare ale naturii, cum ar fi și culorile cu semnificațiile lor profunde, accesibile înțelegerii consumatorului de literatură obișnuit să citească printre rânduri, să descopere ceea ce se conține dincolo de cuvinte, să descifreze, literă cu literă, sensuri noi.

## CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Tema abordată în prezenta teză, fiind una generoasă în surse științifice (mai puțin în cele ce vizează studiul multidisciplinar al culorii), construite pe o adevărată avalanșă de aspecte, interpretări subiectiv-obiective, convingeri ferme, argumentate, dar și ipoteze hazardate, discutabile, ne-a oferit oportunitatea de a edifica o temelie analitico-sintetică trainică, pe care s-ar sprijini propria noastră viziune asupra domeniului dat de cercetare.

Concluziile generale referitoare la factorii cu impact asupra opțiunilor cromatice ale romancierilor realiști francezi din secolul al XIX-lea pot fi structurate în două grupuri mari, având la bază modalitatea de deducție: a) cu utilizarea indicilor **cantitativi** și b) cu utilizarea indicilor **calitativi**.

Comparând indicele frecvenței medii de utilizare a elementelor cromatice, constatăm că, dintre autorii incluși în cercetarea de față, cea mai evidentă predilecție pentru acestea se atestă la H. de Balzac, urmat, în ordine descendentă, de G. Flaubert, G. de Maupassant, P. Mérimée și Stendhal, acesta din urmă – cu cea mai redusă frecvență medie de utilizare a elementelor cromatice. De aici concluzia generală, conform căreia, pentru a asigura implementarea intenției de creație a autorului în textul unei opere literare, elementul cromatic nu neapărat trebuie să aibă o frecvență ridicată. Contează și gradul de sugestibilitate, contextul, încărcătura intelectual-emoțională, pe care autorul reușește să o integreze în conceptul artistic, relația intrinsecă dintre lanțul asociativ-simbolic generat de respectivul element cromatic și mesajul semantic încorporat de autor în acesta. Cu alte cuvinte, de regulă, factorul calitativ domină factorul cantitativ, iar în cele mai fericite cazuri (Balzac, Flaubert) se face simțit echilibrul armonios dintre cei doi factori, fapt ce amplifică potențialul sugestiv și stilistic al autorilor.

Cât privește **concluziile generale** referitoare la indicii calitativi ai utilizării elementelor cromatice în romanele incluse în prezenta cercetare, acestea pot fi structurate în conformitate cu domeniile prioritare de aplicare a cromaticii, după cum urmează:

**1.** semnificațiile asociativ-simbolice ale culorilor, relevante pentru linia principală de subiect, sunt exprimate prin culorile pure, și nu prin nuanțele acestora. Nuanțele cromatice sunt utilizate de către autori pentru a transmite informații asociative suplimentare, necesare pentru aprofundarea înțelegerii unor contexte specifice. Astfel, culorile mixate posedă o semnificație mai complexă decât cele monocrome și, prin urmare, au un efect emoțional mai difuz asupra înțelegerii operei literare de către cititor;

**2.** mediul fizic și spiritual în care romancierii realiști francezi au văzut lumina zilei și au crescut, formându-se ca personalități, a avut un impact puternic, poate chiar decisiv, asupra gândirii

lor filosofice, principiilor literare abordate, operei, în ansamblu, – ca subiecte, concept artistic, stil, manieră de scriere și, firește, ca utilizare a cromaticii;

**3. aspectul fizic** al eroilor din romanele analizate este abordat, în general, prin trei elemente: ochi, păr și piele, iar elementele cromatice prin care autorii își înzestrează personajele cu trăsături specifice atrag după sine concluzii importante referitoare la modul de viață al acestora;

**4.** în romanele analizate **caracterizările nonfizice** (intelectuale și afective) ale personajelor prin intermediul elementelor cromatice se întâlnesc mai rar, însă atunci când decid, totuși, să abordeze sfera afectivă a personajelor, predilecția autorilor vizează, de cele mai multe ori, trăirile negative, acestea fiind redate, de regulă, prin culoarea neagră, simbolul tradițional al suferinței, nenorocirii, spiritelor malefice sau al unei ambianțe nefaste. Am constatat, oarecum cu surprindere, că exemplele referitoare la trăirile interioare ale personajelor sunt rare în romanele lui Gustave Flaubert *Doamna Bovary* și *Educația sentimentală*. Vom preciza că nu este vorba despre absența referințelor la stările emoționale, acestea fiind numeroase; atâta doar că referințele în cauză nu sunt prezentate și caracterizate prin elemente cromatice, autorul utilizând, de cele mai multe ori, un limbaj direct, precis, însă lipsit de culoare, la propriu. Acest fapt, firește, nu diminuează valoarea operei, ci îi conferă un plus de personalitate și inedit, ancorând-o și mai temeinic în realismul literar;

**5. vestimentația** nu este doar un înveliș al esenței umane, cum s-ar crede la prima vedere; hainele și culorile lor sunt niște însemne sociale și identitare de o mare forță sugestivă; referințele concludente la uniformele, echipamentele diverselor categorii profesionale au nu doar valoare literar-artistică, ci și istorică, iar atenția sporită a autorilor pentru domeniul vestimentației, în calitatea acesteia de element al lumii materiale, este dictată, în cea mai mare parte, de exigențele curentului realist.

**6. ambianța fizică** a personajelor din romanele analizate are un rol mult mai important decât cel de simplu decor de fundal. De fapt, ea reprezintă un element-cheie în redarea situațiilor și caracterelor, având scopul să amplifice mesajele autorilor, să suplinească imaginea personajelor prin definirea statutului lor social, a nivelului lor de cultură, a trăirilor și încercărilor prin care trec. Iar simbolurile cromatice utilizate în descrierea acesteia nu fac decât să completeze impresiile și emoțiile în raport cu opera citită. Parizienii din romanele realiste franceze sunt la fel de bine creionați ca și ambianțele fizice în care își duc viața, aici existând o relație directă între mediu și persoană. Impresionează diversitatea interioarelor în care sunt plasați de către autori eroii romanelor. În funcție de starea lor socială, de încercările prin care trec și interioarele diferă, iar diferențele sunt redate, de regulă, prin simbolurile cromatice utilizate de scriitori;

**7. natura** este prezentă pretutindeni și în cele mai neașteptate moduri, constituind, prin exploatarea iscusită a potențialului asociativ-simbolic încifrat în culori, nuanțe, tonuri și semitonuri,

la dezvoltarea liniei de subiect, la formularea mesajelor, la inducerea stărilor afective etc. În romanele analizate, natura niciodată nu este prezentată în afara vieții omului. Deosebit de sugestivă este prezența naturii în viața personajelor centrale. Le însoțește la bine și la greu, bucurându-se și întristându-se împreună cu ele, ajutându-le să depășească momentele dificile. În unele cazuri, natura este alături de personaj pe parcursul întregii vieți, culorile ei fiind cele care simbolizează evoluția în timp a personajului. În timp ce romanticii idolatrizau, extaziați, natura, considerând-o muză și ideal de neatins, realiștii francezi, substituind extazul prin respect profund și admirație calmă, abordează natura prin prisma unui parteneriat, de la egal la egal. Acolo unde cuvintele simple nu fac față intenției și exigenței artistice, scriitorii realiști cheamă în ajutor instrumentele de exprimare ale naturii, cum ar fi elementele cromatice.

* * *

Considerăm că studiul nostru deschide oportunități pentru cercetarea ulterioară a unor aspecte științifice ale cromaticii, pe care le prezentăm cu titlu de **recomandări**:

♦ dezvăluirea potențialului sugestiv și asociativ al elementelor cromatice, luate în parte;

♦ modalitățile de implementare a elementelor cromatice în diferite genuri literare;

♦ interacțiunea dintre structurile cromatice cu valoare asociativ-simbolică și mecanismele stilistice de organizare a textului literar;

♦ studierea aspectelor diacronice (în evoluție) ale dezvoltării simbolurilor cromatice în literatura franceză (și nu numai), dată fiind legătura evidentă dintre elementele simbolisticii cromatice și cultura unei societăți etc.;

♦ studierea comparată a modului de funcționare, sub aspect asociativ-simbolic, a elementelor cromatice atât în literaturile naționale ale țărilor francofone (de exemplu, română și franceză), cât și în diferite genuri literare (de exemplu, în genurile liric și dramatic);

♦ studierea comparată a modului de utilizare a elementelor cromatice în evoluție temporală în cadrul creației aceluiași scriitor (de exemplu, în romanele lui Balzac);

♦ utilizarea elementelor cromatice în construcțiile frazeologice ale unei limbi sau, sub aspect comparat, ale două sau mai multe limbi etc.;

♦ completarea curriculum-ului pentru modulul „Literatura franceză și universală din secolul XIX (II)” cu rezultatele cercetării privind cromatica în romanele realiste franceze.

## BIBLIOGRAFIE


1. CIOCOI, T. *Postmodernismul. Antologie de texte teoretice și analize critice la disciplină*. Chișinău: CEP USM, 2020. 148 p. ISBN 978-9975-149-83-9.
2. COLECTIV DE AUTORI. Dicționar enciclopedic ilustrat. Chișinău: Cartier, 1999.1808 p. ISBN 9975-949-64-9.
3. GOETHE, J. W. *Teoria culorilor*. Iași: Princeps, 1995. 288 p. ISBN 973-96865-4-0.
4. JACOBI, J. *Psihologia lui C. G. Jung*. București: Trei, 2020. 272 p. ISBN 978-606-40-0958-6.
5. LIICEANU, G. *Om și simbol. Interpretări ale simbolului în teoria artei și filozofia culturii.* București: Humanitas, 2005. 336 p. ISBN 973-50-0944-7.
6. PASTOUREAU, M. *Albastru. Istoria unei culori*. Chișinău: Cartier, 2006. 232 p. ISBN 978-9975-79-391-9.
7. PASTOUREAU, M. *Negru. Istoria unei culori*. Chișinău: Cartier, 2012. 252 p. ISBN 978-9975-79-787-0.
8. PAVLICENCO, S. *Tranziția în literatură*. Chișinău: USM, 2001. 88 p. ISBN 9975-70-070-5.
9. PRUS, E. *Pariziana romanescă: mit și modernitate*. Iași: Editura Institutul European, 2006. 260 p. ISBN 973-611-421-X.
10. TARABURCA, E. *Literatura universală din secolul al XIX-lea*. Chișinău: CEP USM, 2022. 100 p. ISBN 978-9975-159-42-5.
11. ADELINE, J. *Lexique des termes d'art*. Paris: EDTS Bibliomane, 2014. 448 p. ISBN 978-2367-4302-0-1.
12. BERGEZ, D. *Littérature et peinture*. Paris: Armand Colin, 2004. 224 p. ISBN 2-200-26634-0.
13. BLAY, M. *La conceptualisation newtonienne des phénomènes de la couleur*. Paris: Bordas, 1983. 528 p.
14. BRUSATIN, M. *Histoire des couleurs.* Paris: Flammarion, 2009. 191 p. ISBN 978-2081227774.
15. CAUMON, C.; MOLLARD-DESFOUR, A.; VADON, C. *Lumière sur la couleur*. Paris: Éditions Jean-Pierre de Monza, 2010. 200 p. ISBN 978-2916-2311-5-0.
16. FISCHER, H. *Les couleurs de l'Occident: De la Préhistoire au XXI$^{e}$ siècle*. Paris: Gallimard, 2019. 512 p. ISBN: 978-2072781506.
17. MORIER, H. *Dictionnaire de poétique et de rhétorique*. Paris: Presses Universitaires de France, 1961.
18. PASTOUREAU, M. *Dictionnaire des couleurs de notre temps. Symbolique et société*. Paris: Bonneton, 1992. 316 p. ISBN 286-2532-436.
19. PASTOUREAU, M. *Couleurs, images, symboles. Études d'histoire et d'anthropologie*. Paris: Le Léopard d'Or, 1996. 291 p. ISBN 978-2863770856.
20. RIPOLL, É. *Penser la couleur en littérature. Explorations romanesques des Lumières au réalisme*. Paris: Classiques Garnier, 2018. 492 p. ISBN 978-2-406-08302-3.
21. RILEY, C. A. *Color Codes: Modern Theories of Color in Philosophy, Painting and Architecture, Literature, Music and Psychology*. London: University Press of New England, 1995. 373 p. ISBN 978-0874517422.
22. КУРМАКАЕВА, В. Ш. *Символика цвета в английском художественном тексте*. Москва: из. Языкознание, 2001. 214 с. OD 61 02-10/110-9.
23. BALZAC, H. de. *Béatrix (scene din viața particulară)*, traducere de H. Grămescu. București: Editura Eminescu, 1972. 312 p.
24. BALZAC, H. de. *Femeia de treizeci de ani*, traducere de H. Grămescu. Chișinău: Asociația „Cartea", 1993. 335 p. ISBN 5-86892-003-1.
25. BALZAC, H. de. *Istoria măririi și decăderii lui César Birotteau*, traducere de T. Ioachimescu. Chișinău: Asociația „Cartea", 1993. 335 p. ISBN 5-86892-003-1.

26. FLAUBERT, G. *Doamna Bovary*, traducere de A. Gromov. Chișinău: Editura „Cartea Moldovenească”, 1976. 336 p.
27. FLAUBERT, G. *Educația sentimentală*, traducere de L. Demetrius. București: Editura Univers, Clasicii Literaturii Universale, 1976. 432 p.
28. FLAUBERT, G. *Salammbô*, traducere de A. Hodoș. Chișinău: Știința – Venus, 1994. 304 p. ISBN 5-376-01724-9.
29. MAUPASSANT, G. de. *Bel-Ami*, traducere de R. Malcoci. Chișinău: Editura Uniunii Scriitorilor, 1992. 256 p. ISBN 5-88568-048-5.
30. MÉRIMÉE, P. *Colomba. Carmen*. Paris: Éditions Jean-Claude Lattès, 1989. 316 p.
31. STENDHAL. *Armance (Sau câteva scene dintr-un salon parizian în 1827)*, Ediția a II-a, traducere de E. Grozea. București: Editura Eminescu, 1976. 216 p.
32. STENDHAL. *Roșu și Negru*, traducere de G. Naum. Chișinău: Hyperion, Clasicii Literaturii Universale, 1994. 480 p. ISBN 5-368-01803-7.
33. https://cheloveknauka.com/cuvantul-simbol-in-cadrul-idiolectului-poetic-al-romanticolor-v-hugo-si-m-eminescu
    GUȚU, I. *Cuvântul-simbol în cadrul idiolectului poetic al romanticilor (V. Hugo și M. Eminescu)*.

## LISTA PUBLICAȚIILOR AUTORULUI LA TEMA TEZEI

**Articole în reviste ştiinţifice:**

**în reviste din străinătate recunoscute**

34. GHEORGHIȚĂ A. *„Roșu și Negru” de Stendhal. Analiza comparativă a câtorva traduceri în limba română.* În: Études Interdisciplinaires en Sciences humaines. Revue officielle internationale du Collège doctoral francophone régional d'Europe centrale et orientale en Sciences humaines (CODFREURCOR), nr. 4, Tbilissi: la Maison d'Éditions de l'Université d'État Ilia, 2017, p. 126-134. ISSN 1987-8753; disponibil online: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/mzago%2C%2B126-134.pdf;
35. GHEORGHIȚĂ, A. *Gustave Flaubert: între sensibilitate romantică și imparțialitate realistă.* În: Études Interdisciplinaires en Sciences humaines. Revue officielle internationale du Collège doctoral francophone régional d'Europe centrale et orientale en Sciences humaines (CODFREURCOR), nr. 10, Tbilissi: la Maison d'Éditions de l'Université d'État Ilia, 2023, p. 549-558. ISSN 1987-8753; disponibil online: https://ojs.iliauni.edu.ge/index.php/eish/citationstylelanguage/get/ieee?submissionId=734&publicationId=724.

**în reviste din Registrul Naţional al revistelor de profil**

**Categoria B:**

36. GHEORGHIȚĂ, A. *Aspecte ale conflictului dintre identitate și alteritate în romanul „Doamna Bovary” de Gustave Flaubert.* Materialele Conferinței Internaționale prilejuite de aniversarea a 30-ea de la fondarea ULIM. În: Revista Intertext, nr. 2/ (60), anul 16, Chișinău, ULIM, 2022, p. 100-104. ISSN 1857-3711 / e-ISSN 2345-1750; disponibil online: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/100-104_44.pdf.

**Categoria C:**

37. GHEORGHIȚĂ, A. *Julien Sorel: le précurseur de l'homme nouveau de l'Europe et la victime d'une combinaison chromatique fatale.* În: Revista Studia Universitatis Moldaviae, nr. 4 (94), seria „Științe umanistice”, Chișinău, 2016, p. 170-175. ISSN 1811-2668. e-ISSN 2345-1009; disponibil online: https://ojs.studiamsu.md/index.php/stiinte_umaniste/article/view/3664/4918;
38. GHEORGHIȚĂ A., *Dialogul culturilor cromatice: evoluții în timp și spațiu.* În: Revista Studia Universitatis Moldaviae, nr. 10 (110), seria „Științe umanistice”, Chișinău, 2017, p. 82-85. ISSN 1811-2668. e-ISSN 2345-1009; disponibil online: https://ojs.studiamsu.md/index.php/stiinte_umaniste/article/view/3734/5067;
39. GHEORGHIȚĂ, A. *Realismul literar francez abordat prin prisma valorilor morale ale generațiilor actuale.* În: Revista Studia Universitatis Moldaviae, nr. 10 (130), seria „Științe umanistice”, Chișinău, 2019, p. 122-125. ISSN 1811-2668. e-ISSN 2345-1009; disponibil online: https://ojs.studiamsu.md/index.php/stiinte_umaniste/article/view/3841/5264.

**Articole în culegeri ştiinţifice:**

**în lucrările conferinţelor ştiinţifice internaţionale (Republica Moldova)**

40. GHEORGHIȚĂ, A. *Culori şi cuvinte. Cromatismul ca resursă de expresivitate pentru textul literar.* În: ESTURI ŞI VESTURI: LITERATURĂ. FILOSOFIE. CULTURĂ. Materialele Conferinţei Ştiinţifice Internaţionale. Chişinău: CEP USM, 2013, p. 283-288. IBSN 978-9975-71-442-6; disponibil online:

http://catalog.bnrm.md/opac/bibliographic_view/757969;jsessionid=8939106258F97700F2E2A0459D850E40;

41. GHEORGHIȚĂ, A. *Julien Sorel: premergătorul omului nou al Europei şi victima unei combinaţii cromatice fatale.* În: OMUL NOU AL EUROPEI: MODELE, PROTOTIPURI, IDEALURI. Materialele Conferinţei Ştiinţifice Internaţionale. Chişinău: CEP USM, 2014, p. 310-314. ISBN 978-9975-71-578-2;
42. GHEORGHIȚĂ, A. *„Albastrul" democratic în viziunea cercetătorului francez Michel Pastoureau.* În: ÎN OGLINZILE DEMOCRAȚIEI: LITERATURA EUROPEANĂ ȘI ETICA SOCIETARĂ. Materialele Conferinţei Ştiinţifice Internaţionale. Chişinău: CEP USM, 2015, p. 354-359. ISBN 978-9975-71-717-5;
43. GHEORGHIȚĂ, A. *Aspecte cromatice cu impact asupra determinării ocupaționale a personajelor din romanul „Roșu și Negru" de Stendhal.* În: NOI TENDINȚE ÎN PREDAREA LIMBAJELOR DE SPECIALITATE ÎN CONTEXTUL RACORDĂRII ÎNVĂȚĂMÂNTULUI SUPERIOR LA CERINȚELE PIEȚEI MUNCII. Materialele Conferinței Științifice Internaționale. Chișinău: Print-Caro, 2017, p. 91-95. ISBN 978-9975-56-433-5; disponibil online: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/69-71_20.pdf;
44. GHEORGHIȚĂ, A. *Epoca realismului literar francez din secolul al XIX-lea din perspectiva valorilor socioculturale moderne.* În: GEOGRAFII MENTALE: TIMPURI ȘI SPAȚII ALE MEMORIEI EUROPENE. Materialele Conferinţei Ştiinţifice Internaţionale. Chişinău: CEP USM, 2017, p. 264-269. ISBN 978-9975-71-910-0;
45. GHEORGHIȚĂ, A. *Influențe italiene în creația lui Stendhal.* În: LITERATURA MIGRAȚIEI: DESCHIDERI ȘI BARIERE. Materialele Conferinței Științifice Internaționale. Chișinău: CEP USM, 2018, p. 253-256. ISBN 978-9975-71-964-3;
46. GHEORGHIȚĂ, A. *Multiculturalismul ca sursă de conflict interuman în nuvela „Carmen" de Prosper Mérimée.* În: TEXT – CO(N)TEXT – MULTICULTURALITATE. Materialele Colocviului Internațional de Științe ale Limbajului „Eugeniu Coșeriu" (CISL), ediția a XIV-ea. Chișinău: CEP USM, 2018, p. 500-504. ISBN 978-9975-142-05-2;
47. GHEORGHIȚĂ, A. *Simbolul cromatic ca obiect de studiu în teoria literaturii.* În: LIMBĂ, CREATIVITATE, CULTURĂ – STRUCTURI DE REZISTENȚĂ ALE FIINȚEI UMANE. Materialele Colocviului Internațional de Științe ale Limbajului „Eugeniu Coșeriu" (CISL), Chișinău: CEP USM, 2021, p. 330-334. ISBN 978-9975-158-66-4;
48. GHEORGHIȚĂ, A. *Unele aspecte ale istoricului utilizării simbolurilor cromatice în textele literare.* În: NOI TENDINȚE ÎN PREDAREA LIMBAJELOR DE SPECIALITATE ÎN CONTEXTUL RACORDĂRII ÎNVĂȚĂMÂNTULUI LA CERINȚELE PIEȚEI MUNCII. Materialele Conferinței Internaționale online In memoriam Tamara Matei, Chișinău: Print-Caro, 2021, p. 189-194. ISBN 978-9975-56-893-7; disponibil online: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/p-189-194.pdf;
49. GHEORGHIȚĂ, A. *Valorizarea simbolismului cromatic în literatura specializată.* În: NOI TENDINȚE ÎN PREDAREA LIMBAJELOR DE SPECIALITATE ÎN CONTEXTUL RACORDĂRII ÎNVĂȚĂMÂNTULUI LA CERINȚELE PIEȚEI MUNCII. Materialele Conferinței Științifice Internaționale hibrid, Chișinău: EdUSM, 2023, p. 207-212. ISBN 978-9975-62-568-5.

**în lucrările conferinţelor ştiinţifice naţionale cu participare internaţională**

50. GHEORGHIȚĂ, A. *Cromatica negrului la cumpăna dintre necunoscut şi malefic. O lectură polifuncțională a lui M. Pastoureau.* În: EPOCA MARILOR DESCHIDERI: ROLUL LIMBILOR ȘI AL LITERATURILOR ÎN SOCIETATEA PLURALISTĂ. Materialele COLOCVIULUI CU PARTICIPARE INTERNAŢIONALĂ prilejuit de jubileul de 50 de ani ai Facultăţii de Limbi şi Literaturi Străine a Universităţii de Stat din Moldova. Chişinău: CEP USM, 2015, p. 176-179. ISBN 978-9975-71-647-5;

51. GHEORGHIȚĂ, A. *Impactul psihoemoțional şi artistic al simbolului cromatic.* În: NOI TENDINȚE ÎN PREDAREA LIMBAJELOR DE SPECIALITATE ÎN CONTEXTUL RACORDĂRII ÎNVĂȚĂMÂNTULUI LA CERINȚELE PIEȚEI MUNCII. Materialele Conferinței Naționale cu participare internațională online, Chişinău: CEP USM, 2022, p. 106-113. ISBN 978-9975-159-83-8; disponibil online: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/106-113_16.pdf.

**în lucrările conferinţelor ştiinţifice naţionale**

52. GHEORGHIȚĂ, A. *Cercetarea multiaspectuală a cromaticii în literatura de specialitate contemporană.* În: 50 DE ANI LA USM: SERGIU PAVLICENCO. Materialele Conferinței Științifice Naționale, Chișinău, USM, 2024, p. 191-197. ISBN 978-9975-62-668-2.

**ADNOTARE**
**GHEORGHIȚĂ Ana**
**„Cromatica romanului realist francez din secolul al XIX-lea”**
**teză de doctor in filologie**
**Chișinău, 2024**

**Structura tezei.** Teza este constituită din adnotare în limbile română, rusă și engleză, introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 171 titluri, 5 anexe, 154 pagini text de bază. Rezultatele obținute sunt reflectate în 6 publicații științifice și 13 comunicări prezentate în cadrul conferințelor naționale și internaționale.

**Cuvinte-cheie:** cromatică, element cromatic, potențial asociativ-simbolic, simbol cromatic, roman realist francez, impact psihoemoțional, factori socio-biografici, aspect fizic, caracteristici imateriale, ambianță fizică.

**Scopul lucrării:** abordarea multiaspectuală a elementelor cromatice conținute în câteva romane realiste franceze din secolul al XIX-lea prin prisma impactului acestora asupra funcțiilor expresive ale culorilor și a interpretării textelor literare.

**Obiectivele de cercetare:** studiul principalelor teorii privind funcția expresivă a culorilor în textul literar; analiza strategiilor și procedeelor de utilizare a elementului cromatic în operele literare; analiza impactului socio-biografic asupra opțiunilor cromatice ale autorilor; cercetarea particularităților de utilizare a cromaticii în funcție de stilistica autorilor; determinarea componentei subiective și a celei obiective a semanticii cromatice în romanele analizate; demonstrarea expresivității artistice a cromaticii prin prisma caracterizării personajelor, anturajului material, naturii; cercetarea aspectelor cantitative, calitative, comparate de utilizare a elementelor cromatice în romanele analizate; formarea și formularea opiniei personale asupra prezenței și rolului cromaticii în romanele realiste franceze.

**Noutatea și originalitatea științifică:** în mod asumat am ales un teren mai puțin favorabil pentru manifestarea tendințelor cromatice în literatură – proza realistă. Exploatarea potențialului expresiv și asociativ-simbolic al culorilor ar părea să fie, mai degrabă, apanajul și privilegiul altor curente și mișcări literare, cum ar fi, de exemplu, romantismul, care abundă în descrieri de peisaje și trăiri sufletești intense. Însă, la o analiză aprofundată, constatăm că pentru scriitorii realiști francezi elementele cromatice sunt parte componentă a stilisticii și conținutului narativ, contribuind la intensificarea mesajelor adresate cititorului.

**Rezultatul obținut care contribuie la soluționarea unei probleme științifice:** confirmarea și elucidarea impactului expresiv și sugestiv al elementelor cromatice asupra textului literar prin prisma exemplelor concrete extrase din câteva romane realiste franceze din secolul al XIX-lea.

**Semnificația teoretică a tezei:** prezentarea interdependenței dintre culoare și mesajul operei literare, dintre aspectele filosofice și cele istorice abordate, pe de o parte, și caracteristicile spațio-temporale ale creației, pe de altă parte; abordarea punctuală a aspectelor ce țin de culoare în raport cu personajul literar din romanele cercetate, stabilirea unor corelații interdisciplinare (literatură și arte plastice) la un nivel cromatic unic cu scopul de a elabora noi algoritme pentru atingerea obiectivelor propuse.

**Valoarea aplicativă:** elaborarea unei metodologii clare de analiză a textului literar în baza elementelor cromatice, care reprezintă niște structuri informaționale extinse, cu substrat asociativ-simbolic bogat. Astfel cromatica devine un element cu semnificație importantă în structura semantică a textului. Ca urmare, studierea relației dintre personajele literare, linia de subiect și spectrul cromatic utilizat de autori ar contribui considerabil la descifrarea mesajelor ascunse ale acestora, ceea ce, în mod firesc, ar spori impactul produsului artistic asupra personalității omului modern.

**Implementarea rezultatelor științifice:** rezultatele cercetării constituie un suport practic pentru implementare în sfera didactică și cognitiv-educațională, un element important pentru dezvoltarea personală a celor interesați de componenta creativă a civilizației umane.

**АННОТАЦИЯ**
**ГЕОРГИЦЭ Анна**
**„Хроматизм французского реалистического романа XIX-ого века”**
**докторская диссертация в области филологии**
**Кишинэу, 2024**

**Структура диссертации:** аннотация (на румынском, русском и английском языках), введение, 3 главы, общие выводы и рекомендации, библиография, состоящая из 171 источников, 5 приложений, 154 страниц основного текста. Результаты исследования по теме были отражены в 6-и опубликованных научных статьях и 13-и сообщениях в рамках национальных и международных конференций.

**Ключевые слова:** хроматизм, хроматический элемент, ассоциативно-символический потенциал, цветовой символ, французский реалистический роман, психоэмоциональное воздействие, социобиографические факторы, физический образ, нематериальные свойства, физическая среда.

**Цель работы**: изучение влияния цветов в ряде реалистических романов на возможность усиления их идейных посылов в зависимости от содержащихся в них цветовых символов и от выразительных функций, присущих определенному цвету.

**Задачи работы:** изучение основных теорий хроматизма и цветового символа; определение методов и стратегий в использовании цветового элемента, как составной литературного текста; анализ влияния социо-биографических факторов на использование хроматических символов; исследование особенностей использования хроматики в зависимости от авторской стилистики; определение субъективной и объективной составных хроматической семантики в рассматриваемых романах; доказательство художественной выразительности хроматизма через характеристику героев, материальной и природной среды; анализ количественных, качественных и сравнительных аспектов использования хроматических элементов; формирование и изложение собственного мнения относительно хроматизма во французских реалистических романах.

**Научная новизна и оригинальность работы:** для исследования была выбрана область на первый взгляд наименее подходящая для проявления хроматических тенденций, а именно реалистическая проза. Обращение к выразительному и символическому потенциалу цветов больше присуще, казалось бы, другим литературным течениям, например, романтизму. Однако при более углублённом анализе мы определили, что для французских писателей-реалистов хроматические элементы являются составной частью стилистики и повествовательного содержания, что способствует усилению адресованных читателю посылов.

**Полученный результат:** подтверждение и разъяснение на конкретных примерах из отобранных французских реалистических романов XIX-ого века влияния хроматических элементов на стилистику и идейный посыл литературного текста.

**Теоретическая значимость:** представление взаимосвязи между цветом и идейным содержанием произведения, между философскими, историческими, временными и пространственными характеристиками творческого процесса; детальное рассмотрение факторов цветообозначения в отображении героев, выявление междисциплинарных взаимодействий (литература и изобразительное искусство) на уровне использования цветовых элементов.

**Практическая значимость:** разработка научно аргументированной методологии анализа литературного текста на основе цветовых элементов, как расширенных информационных структур ассоциативно-символического спектра. Таким образом, хроматизм приобретает важное значение для смысловой нагрузки текста. Изучение взаимосвязи между героями, линией сюжета и использованным цветовым спектром способно облегчить выявление скрытых посылов, что усилило бы влияние литературного произведения на личность современного человека.

**Внедрение результатов исследования:** результаты данной работы являются основой для применения в дидактической и когнитивно-образовательной сфере, а также важным элементом для личностного роста интересующихся творческой составляющей человеческой цивилизации.

**ANNOTATION**
**GHEORGHIȚĂ Ana**
**„Chromatics of French Realist Novel of the 19th Century"**
**PhD thesis in philology**
**Chisinău, 2024**

**Thesis structure:** annotation (in Romanian, Russian and English), introduction, three chapters, general conclusions and recommendations, bibliography of 171 titles, 5 annexes, 154 pages of basic text. The obtained results are reflected in 6 scientific publications and 13 communications presented at national and international conferences.

**Key words:** chromatics, chromatic element, associative-symbolic potential, chromatic symbol, French realist novel, psychoemotional impact, socio-biographical factors, physical appearance, immaterial characteristics, physical ambience.

**The purpose of the work:** the multi-aspectual approach of chromatic elements contained in several French realist novels of the 19th century through the prism of their impact on literary texts interpretation and colors expressive functions.

**Research objectives:** studying the main theories regarding colors expressive symbolistics in the literary text; analysis of strategies and methods of using the chromatic element in literary works; analysis of the socio-biographical impact on the chromatic options used by French realist novelists in their works; researching the particularities of using chromatics according to the the authors stylistics; determining the chromatic semantics subjective and objective component in the analyzed novels; demonstration of chromatics artistic expressiveness through the prism of characters, material surroundings and nature description; researching the quantitative, qualitative and comparative aspects of using chromatic elements in the analyzed novels; formation and formulation of personal opinion on the chromatics presence and role in French realistic novels.

**The scientific novelty and originality:** we have assumedly chosen a less favorable field for chromatic tendencies manifestation in literature, namely - realist prose. Exploiting colors expressive and symbolistic potential would seem to be, rather, the prerogative and privilege of other literary currents and movements, such as, for example, romanticism, which abounds in descriptions of landscapes and intense emotional experiences. But, upon an in-depth analysis, we have established that for French realist writers, chromatic elements are a component of the stylistics and narrative content, contributing to the intensification of messages addressed to the reader.

**The obtained result that contributes to the solution of a scientific problem:** confirmation and elucidation of chromatic elements expressive and suggestive impact on the literary text through the prism of concrete examples extracted from several French realist novels.

**The thesis theoretical significance:** presentation of the interdependence between the literary work color and message, between the philosophical and historical aspects tackled, on the one hand, and the creation spatial-temporal characteristics, on the other; the specific approach of aspects related to color regarding the literary character in the researched novels, establishment of interdisciplinary correlations (plastic arts and literature) at an unique chromatic level with the aim of developing new algorithms in order to achieve the proposed objectives.

**Applicative value:** the elaboration of a clear methodology for the literary text analysis based on chromatic elements, which represent extended informational structures, with a rich associative background. Thus, chromatics becomes an element with a particularly important significance in the text semantic structure. As a result, studying the relationship between literary characters, subject line and chromatic spectrum used by the authors would considerably contribute to deciphering their hidden messages, which, naturally, would increase the artistic product impact on the modern man personality.

**Implementation of scientific results:** the research results constitute a practical support to be implemented in the didactic and cognitive-educational field, an important element for the personal development of people interested in the human civilization creative component.

**GHEORGHIŢĂ ANA**

# CROMATICA ROMANULUI REALIST FRANCEZ DIN SECOLUL AL XIX-LEA

**Specialitatea: 622.02 – LITERATURA UNIVERSALĂ ŞI COMPARATĂ**

**REZUMATUL**

**tezei de doctor în filologie**

Aprobat spre tipar: 25.04.2024
Hârtie ofset. Tipar ofset.
Coli de tipar: 2.2

Formatul hârtiei 60x84 1/16
Tiraj exemplare 30
Comanda nr. 51/24

Tipar executat de Centrul Editorial-Poligrafic al USM,
str. Al.Mateevici, 60, Chişinău, MD-2009